

Johann Köler ja Läti

Tiit Rosenberg

Esimese eesti soost akadeemilise kunstiharidusega maalikunstniku ja rahvusliku liikumise tegelase akadeemik Johann Köleri (1826-1899 Peterburi) suhetest Lätiga võib rääkida kahes plaanis.

Esiteks on tema kunstnikutee algus otseselt seotud Lätiga. Töötanud pärast Viljandi kreiskooli lõpetamist Vastemõisa valitseja Faberi abilisena, kes märkas õpihimulise poisi joonistusoskust ja saatis ta oma Võnnus (Cesises) elava maalermeistrist venna juurde õpipoisiks. Sellel kohal töötas noormees järgmised seitse aastat (1839-46). Oktoobrist 1846 kuni 1857 elas Köler Peterburis, koolitades end maalikunstnikuks. 1857-1862 veetis Köler reisides ja maalides –Lääne-Euroopas, mida võimaldas tsaar Aleksander II portree eest saadud honorar j Kunstide Edendamise Seltsi stipendium, samuti Võnnu kiriku patroonilt krahv Siversilt saadud tellimus maalida Võnnu Jaani kiriku altarpilt. Selleks on Köler enne välisreisile siirdumist kevadel 1857 käinud veelkord Võnnus kirikuga tutvumas. Pärast Saksamaa, Hollandi ja Belgia külastamist Pariisi jõudnult asus Köler täitma tellimust Võnnu Jaani kiriku altarimaalile. Selle jaoks lõi ta vene akadeemilise kooli klassitsistlikke traditsioone silmas pidades pooles suuruses kompositsioonikavandi „Kristus ristil“, mille edasiarenduse eest pälvis ta hiljem 1862. aastal Peterburi Kunstide Akadeemialt akadeemiku tiitli. Altarimaal Võnnu kiriku jaoks valmis kevadel 1858 ja pälvis tellijatelt üksmeelse heakskiidu. Võnnus asub nimetatud maal siiani.

Küpse kunstnikuna septembris 1862 naases Köler Peterburi, saades seal kindla töökoha ja tellimused ning sai tunnustatud kunstnikuna tsaariperekonna liikmete kunstiõpetajaks.

Juunis 1871 korraldati Riias põllumajandusnäitusega ühel ajal Riia Polütehnikumi ruumes suur kunstinäitus (üle 700 teose), kus kümnekonna maaliga osales ka J.Köler, kes leidis suurt tunnustust meisterlikkuse eest portreedes, maastikes ja žanrimaalides. Herilasetorkena konservatiivsetes baltisaksa ringkondades mõjus aga tema allegooriline ja rahvuslikku protesti Baltimaade rahvaste vägivaldse allaheitmise vastu väljendav peateos „Ärkamine nõidusunest“.

Teiseks on Köler rahvusliku liikumise tegelasena hästi kursis Läti küsimustega ja teinud nende liidritega aktiivselt koostööd.

1862. aastast üheks Peterburi eesti patriootide rühma liidriks kujunenud Köler osales aktiivselt kõigis eesti rahvusliku liikumise ettevõtmistes. Selles kujunesid tal tihedad sidemed ka Läti rahvuslaste liidritega, eriti Krišjānis Valdemārsiga (1825-1891), kellega Köleri kujunes aastatepikkune sõprus ja viljakas koostöö rahvuslikes küsimustes. Tutvunud viimasega 1863. aastal, mainib Köler juba 12. mail 1864 kirjas J. Hurdale oma sõpra K. Valdemārsi, kellelel olevat usaldatud mõnede ühiste asjade korraldamine Eestis. Köleri ja Valdemārsi sõprusest annab tunnistust nende tihe kirjavahetus. 1997. aastal avaldatud Valdemārsi epistolaarse pärandi 576 kirjast 101 on ajavahemikus 1867-91 saadetud Kölerile. Nendevaheline kirjavahetus on üks avameelsemaid ja teemadelt mitmekesisemaid, neis vahetatakse mõtteid nii Balti olude ja rahvuslike ettevõtmiste kui ka valitsuspoliitika ja venestusreformide üle. Üksteist toetavalt on mõlemad valitsusringkondades häid sidemeid omanud rahvusliku liikumise suurkujud tegutsenud lobistidena eesti- ja läti ühistes rahvuslikes huvides.